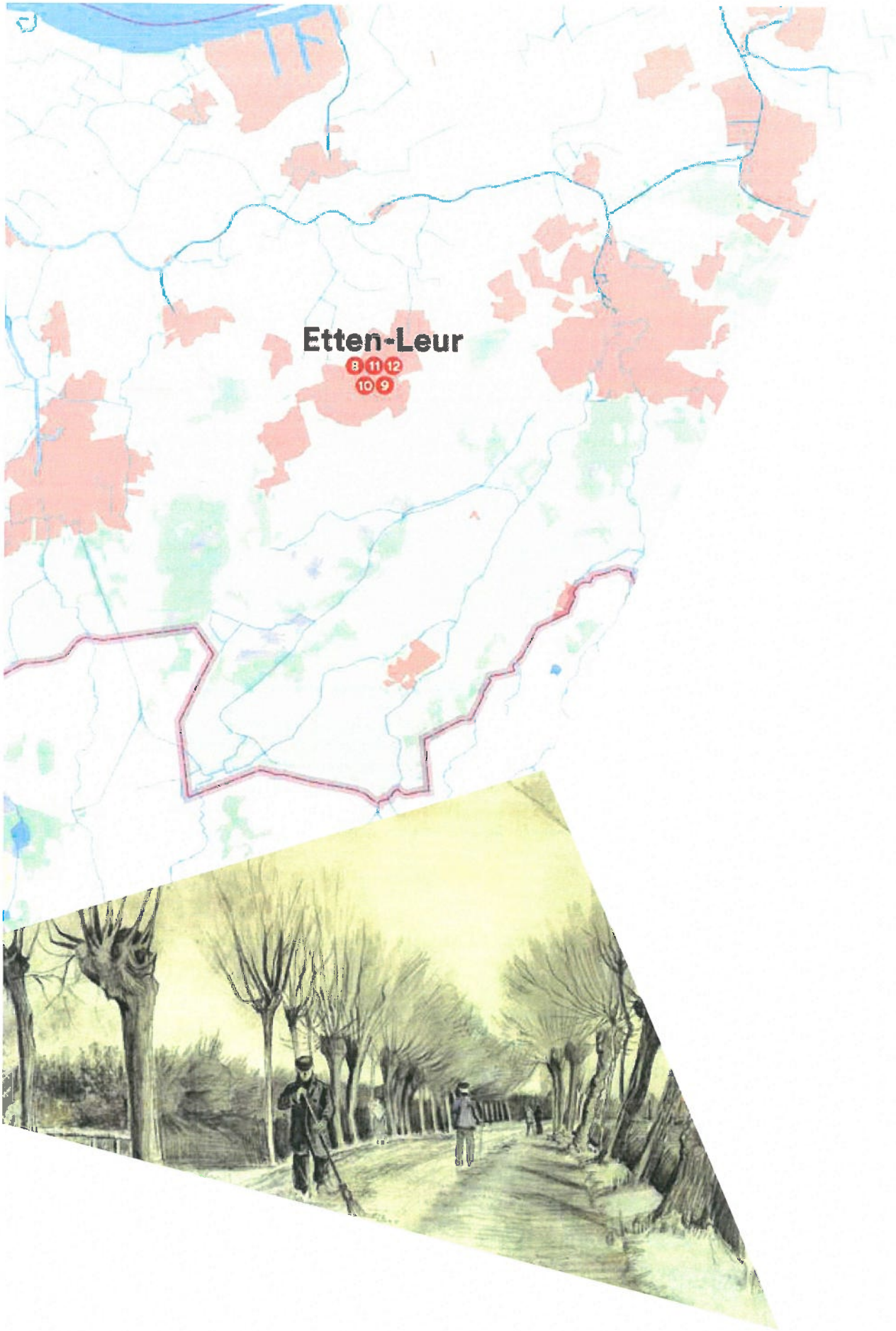

Etten-Leur
8 11 12
10 9

6. Gemeente Etten-Leur

Etten-Leur

Na een langdurige crisis, mislukt als kunsthandelaar en predikant, besluit Vincent van Gogh om kunstenaar te worden. Hij keert in 1881 terug naar de streek waar hij vandaan komt en trekt in bij zijn ouders in de pastorie te Etten. Hier krijgt hij zijn eerste atelier. Hij werkt hard aan studies van boeren en het landschap. Hij vraagt de boeren voor hem te poseren als zaaiers en spitters. Meer dan honderd studies maakt hij in krijt en houtskool. Hij 'ploegt' op zijn tekeningen om zelfstandig het vak onder de knie te krijgen. Zijn missie wordt echter verstoord wanneer hij hopeloos verliefd wordt op zijn nicht Kee Vos-Stricker, die tijdelijk bij hen logeert. Het zorgt voor een hoog oplopende ruzie met zijn vader. Wanneer Vincent met Kerstmis weigert de kerkdienst van pa bij te wonen, wordt hij door zijn vader het huis uit gezet. Vincent verlaat Brabant tijdelijk, om in Den Haag schilderlessen te volgen bij zijn neef Anton Mauve. Aan Etten herinneren nog de tekeningen van zijn modellen, 't Heike, het moeras bij Seppe en een reeks woeste knotwilgen. In 1888 schildert hij in Arles het kleurrijke 'Herinnering aan de tuin in Etten'.

Erfgoedlocaties

De protestantse kerk*, waarvan Vincents vader dominee was, krijgt het label Van Gogh Monument.
De preekstoel en het orgel in deze kerk zijn nog authentiek uit Van Goghs tijd. De naastgelegen kosterswoning (nu Van Gogh infocentrum), het oude raadhuis en de protestantse begraafplaats genieten eveneens bescherming. Ook de locatie van Vincents eerste atelier, een bijgebouw van de pastorie, krijgt - ondanks dat het verdwenen is - de hoogste status. Als motief op tekeningen komen de kerk en pastorie (met tuin) ook in aanmerking voor beschermde status. Dit geldt tevens voor de Lambertuskerk, die enkele malen in de achtergrond is afgebeeld. Verder noemt Vincent in zijn brieven onder andere een tekening van de molen en de 'Protestantse schuur' aan de Roosendaalseweg. Deze tekeningen zijn echter niet bewaard gebleven en de gebouwen ook afgebroken. Daarom wordt aan deze locaties geen erfgoedwaarde toegekend.

* In de kerk bevond zich tot in de jaren '30 nog een door Vincent getekende kaart van Palestina. Deze is zoekgeraakt.

Van Gogh sfeer

In het centrum van het huidige Etten-Leur zijn de oude moeierboom op de Markt en de oude smederij aan de Oude Bredaseweg interessant als tijdsbeeld van Van Gogh. Ook verderop aan de Markt zijn gebouwen uit die tijd terug te vinden, zoals het Paulushofje (nu Streekmuseum Etten+Leur) en de 330 jaar oude Moeierboom. Verder zijn de Stationsstraat en Baai (destijds Leursestraat), de Bisschopsmolenstraat, molen de Lelie en het protestantse kerkje van Leur (Etten-Leur Noord) relevant voor het verhaal van Van Gogh. In het landschap zijn landgoed De Pannenhoef (Vincent tekende hier met zijn broertje Cor een kaartje van Etten), de oude leemput en de noordhoek met oude boerderijen en veel knotwilgen sfeerbepalend.

Weliswaar in andere gemeenten, maar relevant voor de Ettense periode zijn:

- 't Heike (tegenwoordig St.Willebrord), waar hij tekeningen heeft gemaakt en waar een model van hem woonde.
- Bosschenhoofd, waar hij samen met Anton van Rappard tekeningen maakte bij Pagnevaart en Seppe.
- Oudenbosch, waar hij op 7 april 1877 aankwam per trein uit Dordrecht op het station. Hij maakte vandaar een nachtwandeling over de hei naar Zundert. De volgende dag liep hij via Rijsbergen naar Etten en Hoeven, waar zijn vader ook preekte. De heemkundekring van Hoeven bezit nog een statenbijbel van de familie Van Gogh.

Gemeente Etten-Leur
Locatie Protestantse kerk, begraafplaats (8)
Categorie 1/2
Status Van Gogh Monument

Locatie	Protestantse Kerk Etten-Leur
Gegevens	
beschrijving	Protestantse kerk (Catharinakerk / Raadhuiskerk), begraafplaats
locatie	Markt 6, 4875 CE Etten-Leur (tegenwoordig Raadhuisplein 2)
eigenaar	Gemeente Etten-Leur
gebruiker	Stichting Vincent van Gogh Etten-Leur (Van Gogh Kerk) en Gemeente Etten-Leur (beperkt gebruik)
datering	Van Goghs tijd. Kerk: vanaf 1593 herbouwd na brand, toren in 1771 herbouwd. Begraafplaats: eerste schriftelijke vermelding in 1506 (vermoedelijk al vanaf 13e eeuw)
staat	Kerk in 1957 gerestaureerd. Begraafplaats in 1996 gerestaureerd
status	Rijksmonument
bijzonderheden	Audiozuil Regio West-Brabant, fietsroute Brabant, POI Van Gogh Brabant
literatuur	Sjraar van Heugten, Vincent van Gogh tekeningen vroege jaren 1880-1883, Amsterdam/Bussum 1996, pp. 57-59; Cor Kerstens, Het hervormd kerkhof te Etten, 2009 BHIC; De Zaaier – Het begin van een carrière, 2010, pp. 99, 103
brieven	Brief 148, ca. 13-15/16 november 1878 (kerkhof); Brief 194, 29 december 1881 en 195, 30 december 1881 en 199, 8/9 januari 1882 (ruzie betreft niet naar kerk gaan met kerst) / mei 1881 (olmbomen op kerkhof getekend, tekening onbekend)

Erfgoed	Gebouw en perceel, kerk en begraafplaats

Waarde	
biografisch	Kerk dominee Theodorus van Gogh (vader), ambtsperiode van 1875 tot 1882. Protestants geloof, ruzie vader
werk/motieven	- Tekening Pastorie en kerk te Etten, april 1876, Van Gogh Museum - olmbomen op kerkhof getekend, tekening onbekend - Schets brief 145, Vincent en Cor, kaart van Etten en omgeving, 22 juli 1878, Van Gogh Museum (F - / JH -). Cor Kerstens: namen op grafstenen staan ook op het plattegrondje van Etten-Leur (Van Eekelen, Gelijns, Kerstens en Van der Put). Sommigen van hen moet Vincent nog persoonlijk gekend hebben
sfeer	Dorpsgezicht
verhaal	-

Vincent van Gogh, Pastorie en kerk te Etten, 1878, briefschets (Van Gogh Museum, Amsterdam (Vincent van Gogh Stichting)

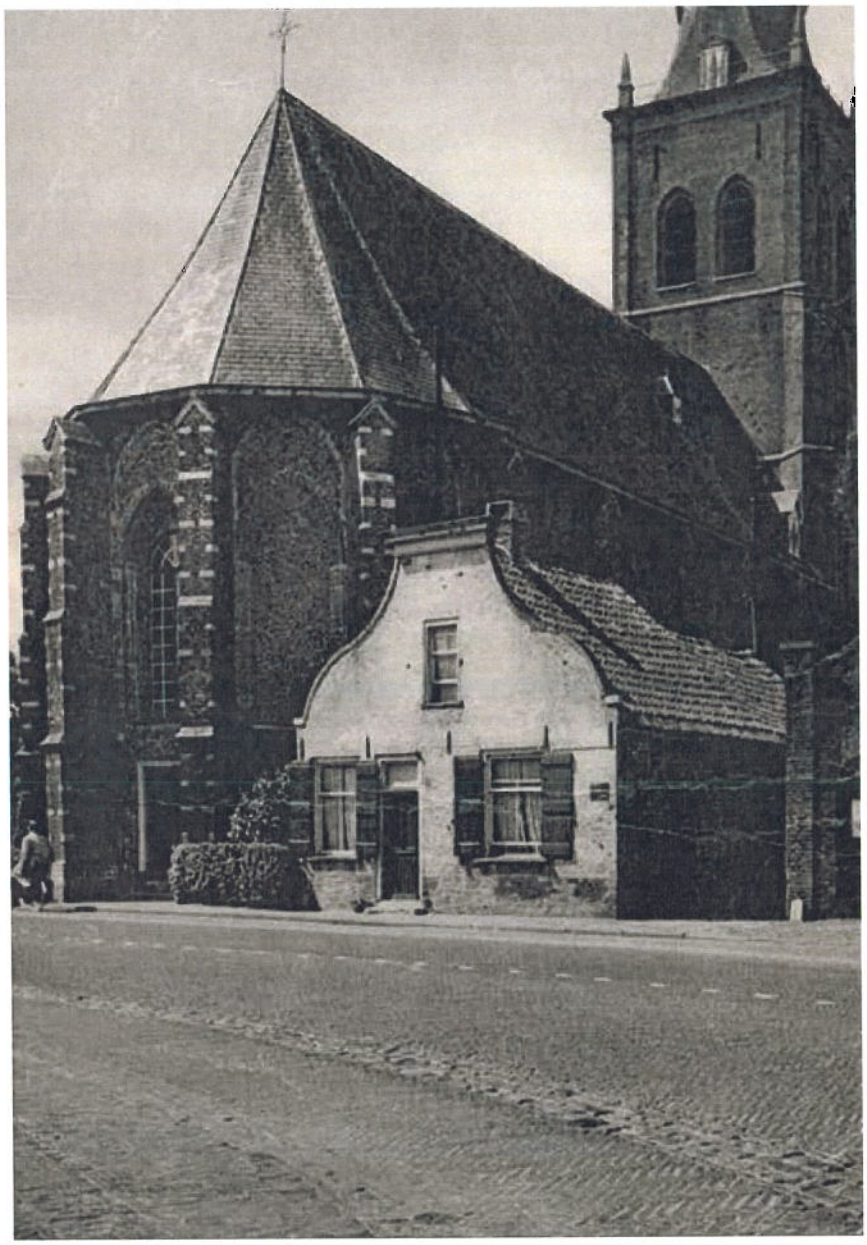

Gemeente Etten-Leur
Locatie Kosterswoning (9)
Categorie 1
Status Van Gogh Monument

Locatie	Kosterswoning Etten-Leur
Gegevens	
beschrijving	Kosterswoning
locatie	Markt 4, 4875 CE Etten-Leur
eigenaar	Gemeente Etten-Leur
gebruiker	Stichting Vincent van Gogh Etten-Leur (informatiecentrum, shop)
datering	Kosterswoning: 1821-1826
staat	Goed
status	Rijksmonument
bijzonderheden	-
literatuur	-
brieven	-

Erfgoed	Gebouw

Waarde	
biografisch	Koster De Graaf
werk/motieven	-
sfeer	Dorpsgezicht
verhaal	-

Kosterswoning, 20e eeuw (Foto: Streekmuseum Etten + Leur)

Gemeente Etten-Leur
Locatie Pastorie met eerste atelier, niet meer bestaand (10)
Categorie 1/2
Status Van Gogh Monument

Locatie	Pastorie (atelier) Etten-Leur
Gegevens	
beschrijving	Locatie pastorie (eerste atelier)
locatie	Roosendaalseweg 4, 4875 AA Etten-Leur
eigenaar	Gemeente Etten-Leur
gebruiker	Gemeente Etten-Leur
datering	Gesloopt in 1904
staat	Verdwenen (standbeeld geplaatst)
status	-
bijzonderheden	Audiozuil Regio West-Brabant
literatuur	Nelemans & Dirven, ' Van Gogh in Etten – De Zaaier' (2010)
brieven	April t/m dec 1881

Erfgoed	Perceel, verdwenen atelier

Waarde	
biografisch	Vincents 1ste atelier waar hij ruim 100 tekeningen maakte
werk/motieven	Pastorie & kerk (1876), Tuinhoek (1881) | ca 100 tekeningen zijn hier vervaardigd, 1881
sfeer	(Verdwenen) Dorpsgezicht
verhaal	-

Vincent van Gogh, Pastorie en kerk te Etten, 1878, briefschets (Van Gogh Museum, Amsterdam (Vincent van Gogh Stichting)

Oude pastorie (rechts), circa 1900 (Foto: Streekmuseum Etten + Leur)

Vincent van Gogh, Herinnering aan de tuin in Etten, 1888,
Hermitage Museum St. Petersburg

Gemeente Etten-Leur
Locatie Oude Raadhuis (11)
Categorie 1
Status Van Gogh Monument

Locatie	Oude Raadhuis Etten-Leur
Gegevens	
beschrijving	Voormalig gemeentehuis (nu Oude Raadhuis of Vergadercentrum genoemd)
locatie	Markt 1, 4875 CB Etten-Leur
eigenaar	Gemeente Etten-Leur
gebruiker	Gemeente Etten-Leur
datering	1776
staat	Goed onderhouden
status	Rijksmonument
bijzonderheden	Afgebeeld op oude prenten van Dirk Verrijk | het brandspuit-huisje (links) is gebouwd in 1875; in 1955 is er een nieuwe voorgevel voor dit huisje geplaatst; het is nu in gebruik als Mariakapel
literatuur	-
brieven	-

Erfgoed	Gebouw

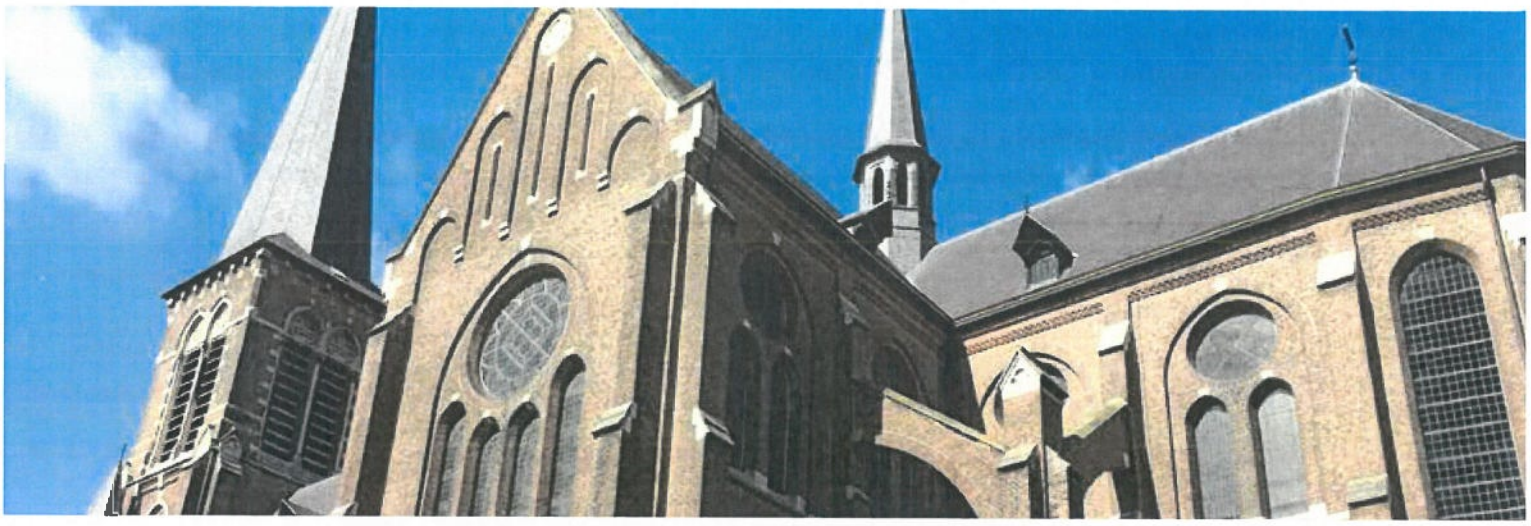
Waarde	
biografisch	Ingeschreven als 'kunstschilder'
werk/motieven	-
sfeer	Dorpsgezicht
verhaal	-

Oude Raadhuis, circa 1960 (Foto: Streekmuseum Etten + Leur)

Oude Raadhuis, circa 1910 (Foto: Streekmuseum Etten + Leur)

Gemeente Etten-Leur
Locatie Lambertuskerk (12)
Categorie 2
Status Van Gogh Monument

Locatie	Lambertuskerk Etten-Leur
Gegevens	
beschrijving	Katholieke Lambertuskerk
locatie	Markt 62, 4875 CG Etten-Leur
eigenaar	Heilige Mariaparochie
gebruiker	Heilige Mariaparochie
datering	1877
staat	Goed
status	Rijksmonument
bijzonderheden	-
literatuur	-
brieven	-

Erfgoed	Gebouw, katholieke kerk

Waarde	
biografisch	-
werk/motieven	Briefschetsen JH 37, JH 58, tekening JH 36, achtergrond
sfeer	Dorpsgezicht
verhaal	-

De Lambertuskerk op de Markt (Foto: Streekmuseum Etten + Leur)

Vincent van Gogh, Weg met knotwilgen,
(JH 58,), 1881, Van Gogh Museum, Amsterdam
(Vincent van Gogh Stichting)

Vincent van Gogh, Akker met onweer, (JH 37),
1881, Van Gogh Museum, Amsterdam
(Vincent van Gogh Stichting), briefschets

Vincent van Gogh, Weg met knotwilgen,
(JH 58,), 1881, Van Gogh Museum, Amsterdam
(Vincent van Gogh Stichting)

Gemeente Etten-Leur
Locatie Molen aan de Roosendaalseweg
Categorie 2
Status Geen Van Gogh Monument

Locatie	Molen aan de Roosendaalseweg Etten-Leur
Gegevens	
beschrijving	Molen die Van Gogh heeft getekend, Molen 'De Weltevreden" (van molenaarsfamilie Coppens)
locatie	Etten-Leur, Roosendaalseweg
eigenaar	-
gebruiker	-
datering	Van Goghs tijd
staat	Gesloopt in 1974
status	-
bijzonderheden	Tevens protestantse schuur Roosendaalseweg (gesloopt in 1884)
literatuur	-
brieven	Brief 167, tweede helft mei 1881: 'Zoo heb ik o.a. een hut op het Heike & ook die schuur met mosdak op den Roozendaalschen weg die ze hier de Protestantsche schuur noemen (...) Dan de molen daar vlak tegenover op dat weiland & de olmbomen op het kerkhof.', medio mei 1881

Erfgoed	Plek, verdwenen gebouw

Waarde	
biografisch	-
werk/motieven	Vincent heeft de molen getekend. De verblijfplaats van de tekening is niet bekend
sfeer	Dorpsgezicht
verhaal	-

Roosendaalseweg met molen (linksboven), circa 1920 (Foto: Streekmuseum Etten + Leur)

Molen 'De Weltevreden'

Gemeente Etten-Leur
Locatie Leursestraatje (huidige Stationsstraat en Baai)
Categorie 2
Status Geen Van Gogh Monument

Locatie	Leursestraatje Etten-Leur
Gegevens	
beschrijving	Openbare weg met aan weerszijden knotwilgen – tegenwoordig verharde weg met gebouwen
locatie	Stationsstraat, Etten-Leur
eigenaar	Gemeente Etten-Leur
gebruiker	Openbaar
datering	-
staat	Het Leursestraatje is geheel van uiterlijk veranderd
status	-
bijzonderheden	POI, Van Gogh Route
literatuur	Meedendorp 2007. Evert van Uitert, Van Gogh in Brabant: schilderijen en tekeningen uit Etten en Nuenen, Zwolle 1987. Nelemans & Dirven, 2010. R. Nelemans, Van Gogh & Brabant, 2012
brieven	Brief 145, 22 juli 1878 (briefschets), Brief 170, 5 augustus 1881 (vermelding huis Piet Kaufman), Brief 173, begin oktober 1881 (met briefschetsen JH 48, JH 49, JH 55), Brief 174, 12 oktober 1881 (met briefschets JH 50), Brief 175, 15 oktober 1881 (met briefschetsen JH 58 en JH 60)

Erfgoed	Straat

Waarde	
biografisch	Van Gogh vond het Leursestraatje met knotwilgen prachtig en zag de bomen als levende wezens. Model Piet Kaufman woonde aan deze straat.
werk/motieven	Schets brief 145, Vincent en Cor, kaart van Etten en omgeving, 22 juli 1878, Van Gogh Museum (F - / JH -), Road with pollard willows (F - / JH 50), Road with pollard willows (F - / JH 48), Farmhouses on a road with trees (F - / JH 49), Road with a man and pollard willows (F - / JH 58), Small house on a road with pollard willows (F 900 / JH 47), Road with pollard willows and man with a broom (F 1678 / JH 46), Pollard willow (F 995 / JH 56), aquarel, particuliere collectie
sfeer	Dorpsgezicht, landschap
verhaal	-

Vincent van Gogh, Kaart van Etten en omgeving, 1878, Van Gogh Museum, Amsterdam (Vincent van Gogh Stichting)

Vincent van Gogh, weg met knotwilgen, (JH 48) en boerderijen aan weg met bomen (JH 49), Etten, 1881, Van Gogh Museum, Amsterdam (Vincent van Gogh Stichting), briefschets

Vincent van Gogh, Weg met knotwilgen en man met bezem (F 1678), 1881, The Metropolitan Museum of Art, New York

Vincent van Gogh, Weg met knotwilgen, 1881, Kröller-Müller Museum, Otterlo (F900)

Vincent van Gogh, Knotwilg (F 995), 1881, particuliere collectie

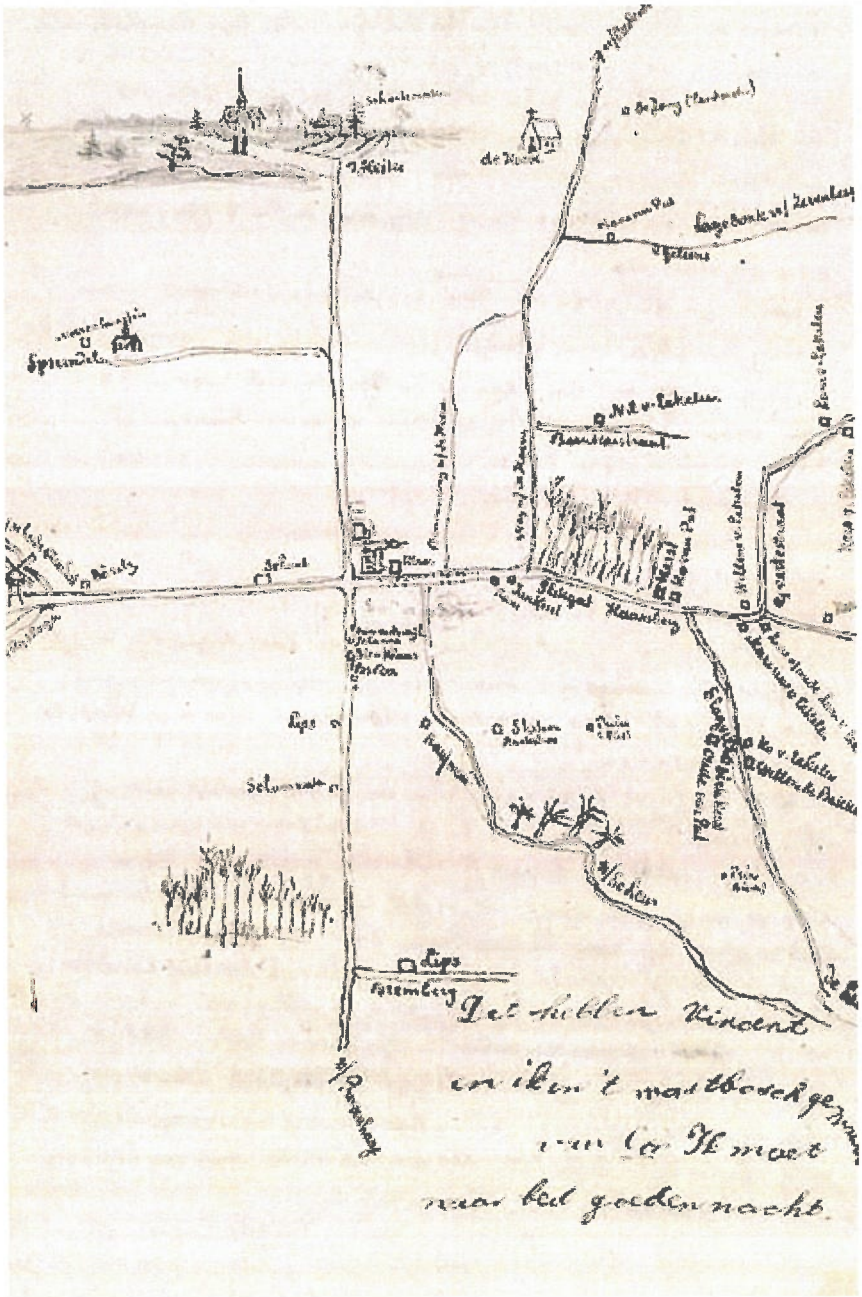

Gemeente Etten-Leur
Locatie Landgoed Pannenhoef
Categorie 3
Status Geen Van Gogh Monument

Locatie	Landgoed Pannenhoef Etten-Leur
Gegevens	
beschrijving	Natuurgebied tussen Zundert en Etten
locatie	Gemeente Etten-Leur, Zundertseweg - Ettensebaan
eigenaar	Brabants Landschap (& familie Botman – De Lokker)
gebruiker	Brabants Landschap
datering	Van Goghs tijd (natuurgebied)
staat	Goed onderhouden
status	Beschermde natuur
bijzonderheden	Opnamelocatie film 'De Zaaier – Van Gogh in Etten'
literatuur	Nelemans & Dirven, ' Van Gogh in Etten – De Zaaier' (2010)
brieven	-

Erfgoed	Landschap (bossen en heide)

Waarde	
biografisch	Samen met broertje Cor bezocht (kaartje getekend)
werk/motieven	-
sfeer	Landschap
verhaal	-

Vincent van Gogh, kaart van Etten en omgeving, 1878, Van Gogh Museum, Amsterdam
(Vincent van Gogh Stichting)

Gemeente Etten-Leur
Locatie Noordhoek met knotwilgen en boerderijtjes
Categorie 2/3
Status Geen Van Gogh Monument

Locatie	Knotwilgen Etten-Leur
Gegevens	
beschrijving	Knotwilgen
locatie	Etten-Leur, Stationsstraat, Europalaan, buitengebied (Laakseweg / Achter de Vaart)
eigenaar	Gemeente Etten-Leur
gebruiker	Gemeente Etten-Leur
datering	-
staat	Oude en nieuwe knotwilgen
status	-
bijzonderheden	-
literatuur	Nico van Wageningen, 'De Boerenhoek' (1985) | Nelemans & Dirven, ' Van Gogh in Etten – De Zaaier' (2010)
brieven	Brief 175, tussen 12 en 15 oktober 1881: 'Als men een knotwilg teekent als ware die een levend wezen, en dat is toch eigentlijk zoo, dan volgt de omgeving vanzelf betrekkelijk als men maar al zijn aandacht geconcentreerd heeft op dien bewusten boom en niet gerust heeft voor dat er iets van het leven in kwam.'

Erfgoed	Landschap, bomen

Waarde	
biografisch	Motieven uit werk
werk/motieven	Studies knotwilgen | Leursestraat (Stationsstraat), 1881
sfeer	Landschap
verhaal	-

Vincent van Gogh, Weg met knotwilgen en man met bezem (F 1678), 1881,
The Metropolitan Museum of Art, New York

Gemeente Etten-Leur
Locatie Oude Leemput
Categorie 3
Status Geen Van Gogh Monument

Locatie	Oude leemput Etten-Leur
Gegevens	
beschrijving	Oude leemput van steenfabriek aan de Roosendaalse weg, sinds jaren '80 natuurgebied
locatie	Etten-Leur, Heistraat
eigenaar	-
gebruiker	IVN Etten-Leur
datering	-
staat	Natuurgebied met oude leemput
status	Beschermd natuurgebied
bijzonderheden	Na sluiting steenfabriek is de put gedempt en ingeplant. Bij de reconstructie werd een poel gegraven
literatuur	-
brieven	-

Erfgoed	Landschap, moeras

Waarde	
biografisch	Motieven uit werk
werk/motieven	Referentie: Moeras met waterlelies (F845)
sfeer	Landschap
verhaal	-

Vincent van Gogh, Moeras met waterlelies, 1881, Virginia Museum of Fine Arts Richmond (F845)